

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ทำการศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยของบุคคลต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดดอกไม้ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ในประเด็นต่างๆ คือ

1. วิวัฒนาการในเรื่องประวัติความเป็นมา
2. รูปแบบหมวดหมู่และประเภท
3. ลักษณะการจัดแบบประณีตและแบบสากล

1. วิวัฒนาการในเรื่องประวัติความเป็นมา

จากที่ได้อ่านไว้แล้วในความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาว่าประวัติของการจัดดอกไม้ไทยนั้น เอกสารหรือหลักฐานทางราชการยังมีได้บันทึกไว้โดยตรง อีกทั้งยังมีผู้เก็บรวบรวมข้อมูลการจัดดอกไม้ไทยทั้งแบบประณีตและสากลไว้เป็นหมวดหมู่ ประเภท และจัดรูปแบบทั้งสองประเภทเอาไว้ในรูปแบบเดียวกันอย่างชัดเจนเพื่ออำนวยความสะดวกของผู้สนใจ จากเอกสารที่พอจะค้นคว้าได้ ผู้ศึกษาได้พบประวัติของการจัดดอกไม้ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ได้บันทึกไว้ดังนี้

“เท่าที่ได้ค้นจากหนังสือเรื่องตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือเรื่องนางนพมาศปรากฏว่า ในสมัยของสมเด็จพระร่วงเจ้าแห่งกรุงสุโขทัย ศิลป์ในการจัดดอกไม้เจริญอยู่แล้ว เช่น ตอนที่นางนพมาศ หรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ บรรยายเรื่องพระราชพิธีจองเปรียง ซึ่งมีในวันเพ็ญเดือน 12 ว่าในโอกาสนั้น ประชาชนชายหญิงต่างประกวด โคมชัก โคมแขวน โคมลอยกัน ฝ่ายพระสนมกำนัล ก็ทำโคมลอยร้อยด้วยดอกไม้เป็นรูปต่างๆ ประกวดกัน ถวายให้ชงอุทิศบูชาพระบวรพุทธบาท ซึ่งประดิษฐานยังนัมมทานนี ครั้นภายหลังที่พระสรีมโหสถ บิดานางนพมาศนำนางนพมาศถวายตัวเป็นสนมของสมเด็จพระร่วงเจ้า คือ พายหลังวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.1907 แล่นางนพมาศได้รวมประกวดโคมลอยนั้นด้วย นางนพมาศจึงได้คิดเอาดอกไม้ต่างๆ มาประดิษฐ์เป็นรูปดอกไม้บัวแบ่งบานรับแสงจันทร์ ไขดอกไม้ซ่อนสีสลบให้เป็นลวดลายแล้วเอาผลไม้มาแกะเป็นรูปนกจับจิกเกสรดอกไม้ เสียบแซมรูปเทียน และโคมไฟลอยไปในน้ำ ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าทอดพระเนตรเห็นก็ชมว่า โคมดอกไม้บัวนี้งามหย่างประหลาดจึงตรัสเรียกหาตัวผู้คิดประดิษฐ์โคมนี้ นางนพมาศ ก็ทูลให้ชงช่าวาตถนได้คิดด้วยเหตุผลหลายประการซึ่งรวมความได้ว่า การทำโคมแบบนี้เป็น

การต้องด้วยกาละเทศะ สมเด็จพระร่วงเจ้าจึงชงบัญญัติให้ทำโคลนยรูปดอกบัวในวันนักขัตฤกษ์ วันเพ็ญ เดือน 12 สืบมา ชาวไทยจึงได้มีประเพณีลอยกระทงในวันเพ็ญ เดือน 12 โคมดอกบัวนี้ก็ได้อุบัติพลงทำด้วยดอกไม้ใบไม้ต่างๆ กันลงมาจนเป็นรูปกระทงเจิมเช่นที่เห็นในปัจจุบันนี้” (สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง, 2486 หน้า 2) ส่วนประวัติของการจัดดอกไม้ในสมัยรัตนโกสินทร์มีบันทึกกล่าวถึงดังนี้

“การจัดดอกไม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ทราบจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระเมตตาตรัสเล่าประทานว่า เจ้าคุณธานี ธิดาเจ้าพระยามหาเสนา (ขุนนาค) ซึ่งเป็นเจ้าจอมในราชการที่ 1 และเป็นพระมารดาของกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ได้เป็นช่างดอกไม้อย่างมีชื่อเสียงในสมัยนั้น ท่านช่างคิดประดิษฐ์ทำดอกไม้เป็นรูปต่างๆ และเป็นช่างสืบต่อกันมาจนถึงธิดาและน้าดาในกรมนี้ เมื่อลองคิดเทียบจากวันเฉลิมพระยศโอรสเจ้าคุณธานีเป็นกรมหมื่นสุรินทรรักษ์คือใน พ.ศ. 2359 แล้วประมาณได้ว่าสมัยที่ทำดอกไม้เป็นการใหญ่ในราชการที่ 1-2 นั้นคงเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 137 ปีมาแล้ว (พูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา, 2495 หน้า 6)

2. รูปแบบ หมวดหมู่ และประเภท

การจัดดอกไม้ไทย ในปัจจุบันกล่าวได้ว่าเป็นการจัดดอกไม้ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมการจัดแบบไทยแท้ และแบบวัฒนธรรมของชาวตะวันตกรวมไปถึงวัฒนธรรมของชาวตะวันตก ในแบบลักษณะที่เป็นไทยแท้ๆ ก็ยังคงมีการรักษาเอกลักษณ์เอาไว้ โดยช่างฝีมือของสำนักพระราชวัง ยังเผยแพร่ให้แก่เยาวชน และผู้สนใจทั่วไปได้ศึกษาตลอดถึงอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกคู่ชาติไทย การจัดดอกไม้ไทยในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. การจัดดอกไม้ไทยรูปแบบไทยประณีต
2. การจัดดอกไม้ไทยรูปแบบไทยสากล

การจัดดอกไม้ไทยรูปแบบไทยประณีต

การจัดดอกไม้ในลักษณะนี้มีมาแต่โบราณ เป็นศิลปะการจัดดอกไม้ที่กำหนดในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งขั้นตอนในการจัดมีลักษณะซับซ้อนละเอียดอ่อน นิยมใช้ในพระราชพิธีและพิธีกรรมทางศาสนา ในกระบวนการของการจัดประเภทนี้ อาจแบ่งตามลักษณะได้ 6 ลักษณะคือ

1. งานมาลัย
2. งานใบตอง
3. งานแกะสลักผักและผลไม้
4. งานจลลสัญลักษณ์
5. งานเครื่องแขวนไทย
6. พานดอกไม้

งานมาลัย

เป็นการจัดดอกไม้ไทย ที่มีลักษณะออกไปทางงานประดิษฐ์ โดยการนำเอาดอกไม้ กลีบดอกไม้ ใบไม้ และส่วนต่างๆ ของดอกไม้ที่ร้อยได้ มาร้อยเป็นพวง มีลักษณะต่างๆ กันมากมาย หลายแบบ แบ่งตามหน้าที่ใช้สอยได้แก่ มาลัยชายเดี่ยว มาลัยสองชาย มาลัยชำระ หากแบ่งตาม ลักษณะของการร้อยจะสามารถแบ่งออกได้เป็น มาลัยซีก มาลัยกลม มาลัยแบน มาลัยรี มาลัยสาม เหลี่ยม มาลัยสี่เหลี่ยม มาลัยค้อม มาลัยตัวหนอน มาลัยตัวหนอนคู่ มาลัยสามกษัตริย์ มาลัยพวง ดอกไม้ ถ้าแบ่งตามลักษณะ โครงร่างอาจแบ่งได้เป็น มาลัยตัวสัตว์ มาลัยลูกโซ่ มาลัยเปีย มาลัยเถา มาลัยครูย มาลัยกล้วยไม้ (จินทนา สุวรรณมาลี, 2529)

งานใบตอง

เป็นงานศิลปะที่เกิดจากการเอาใบตองของต้นกล้วย ไม่ว่าจะเป็นก้วยตานี หรือกล้วย น้ำว้า มาประดิษฐ์เป็นรูปต่างๆ ซึ่งโดยส่วนมากจะประดิษฐ์เป็นภาชนะ แล้วจึงนำมาประดับด้วย งานดอกไม้สด งานใบตองเป็นงานประดิษฐ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นของแต่ละภูมิภาคของไทย ซึ่งสามารถแยกงานใบตองออกเป็นชนิดต่างๆ ตามลักษณะของการใช้งาน เช่น การห่อขนม กระจงลอย บายศรี กระจงเทียนแพ

งานแกะสลักผักและผลไม้

งานประเภทนี้ถึงแม้จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดดอกไม้ แต่ก็เป็งานฝีมือที่ใช้ช่าง จัดดอกไม้เป็นผู้สร้างสรรค์ผลงาน สามารถนำไปประกอบกับการจัดดอกไม้ของไทย ดังเช่นใน ประวัติ การจัดดอกไม้ ที่นางนพมาศได้นำเอามะละกอมารูปนกกกำลังจิกเกษรดอกบัว ดังนั้นงานแกะสลักผักผลไม้จึงได้รวมอยู่ในงานช่างประเภทหนึ่งของการจัดดอกไม้แบบประณีต ผักและผลไม้ที่นิยมนำมาใช้ประดิษฐ์ได้แก่ ฟักทอง เผือก หัวหอม มะเขือเทศ แดงกวา ละครูด พุทรา แดงโม มะม่วง ผลไม้ และผักอีกหลายประเภทที่นำมาใช้ ทั้งนี้ขึ้นกับการใช้สอยในงานนั้นๆ

งานฉลุสลักหยวก

เรียกกันทั่วไปว่า การแทงหยวก เป็นงานช่างประเภทหนึ่งของช่างจัดดอกไม้ไทยแบบ ประณีต ใช้สำหรับประดับตกแต่งเมรุเผาศพและธรรมมาสน์ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ปัจจุบันเริ่ม สูญไปเพราะหมดความนิยมและประ โยชน์ใช้สอยน้อยลง ประกอบกับเป็นศิลปะที่ละเอียดอ่อนมี เอกลักษณ์เฉพาะหาผู้สืบทอดได้ยาก (ป.มหาจันทร์, 2540)

งานเครื่องแขวนไทย

เครื่องแขวนไทยเป็นศิลปการจัดดอกไม้ประเภทหนึ่งที่สามารถจัดทำได้ด้วยดอกไม้สด หรือดอกไม้ประดิษฐ์มีลักษณะเป็นพวงดอกไม้หรือกระเช้าดอกไม้รูปทรงต่างๆ ใช้แขวนตามเพดาน และช่องประตูหน้าต่าง เคลื่อนไหวได้ตามแรงลมที่มากกระทบ ชิ้นงานมีความประณีตตามแบบศิลปะการร้อยกรองของการจัดดอกไม้ เครื่องแขวนไทยแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ตามขนาดของรูปทรง แบ่งเป็น 3 ขนาด คือ

1. เครื่องแขวนขนาดเล็ก ได้แก่ ตาข่ายหนาซาง บันไดแก้ว วิมานพระอินทร์ วิมานแท่น จรเข้ กลิ่นจีน กลิ่นตะแคง กลิ่นคว่ำ พูกลิ่น
2. เครื่องแขวนขนาดกลาง ได้แก่ โคมหวด พวงแก้วแปลง ระย้านอย พวงทอง พวงชมพู พวงคราม
3. เครื่องแขวนขนาดใหญ่ ได้แก่ โคมจีน พวงแก้ว ระย้าแปลง (มณีรัตน์ จันทนะพะลิน, 2527)

พานดอกไม้

การจัดพาน หมายถึง การแต่งดอกไม้ใบไม้ กลีบดอกไม้ กลีบใบไม้ หรือส่วนอื่นๆ ของพืชให้มีรูปทรงต่างๆ อยู่บนพานอย่างสวยงามสามารถที่จะนำไปใช้ได้หลายโอกาส ไม่ว่าจะเป็นงานมงคล หรือ อวมงคล (จันทนา สุวรรณมาลี, 2539)

การจัดดอกไม้ไทยรูปแบบสากล

การจัดดอกไม้ไทยในลักษณะนี้เป็นการนำเอาศิลปะการจัดดอกไม้ แบบตะวันตก และแบบตะวันตกมาผสมผสานกัน ซึ่งเป็นกระบวนการจัดดอกไม้ที่ต้องอาศัยการจัดตามทฤษฎีองค์ประกอบทางการออกแบบ ลักษณะของรูปทรง เทคนิค และรูปแบบต่างๆ อย่างเป็นระบบศิลป์ การจัดแบบนี้เข้ามาสู่ประเทศไทย เมื่อมีการติดต่อกับต่างชาติ และนำสินค้าต่างชาติมาขายในประเทศไทยมีลักษณะคล้ายๆ กันในช่วงแรกเรียกว่าชวด นำมาเป็นภาระในการปักเสียบดอกไม้สด จึงเรียกการจัดดอกไม้แบบนี้ในสมัยก่อนว่าการปักชวดจนพัฒนามาเป็นการจัดดอกไม้ในลักษณะแบบต่างๆ ในปัจจุบัน ซึ่งการจัดดอกไม้แบบสากลจะต้องใช้กระบวนการจัดตามหลักทฤษฎี

การจัดดอกไม้แบบโบราณมักเป็นแบบที่ครูปักให้ดูคานหนึ่งอีกคานหนึ่งให้ผู้เรียนปักตาม การสอนสมัยใหม่เน้นที่ทฤษฎีเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปจัดโดยใช้ความคิดของตนเองได้ (กิริตี ชนา, 2538)